

Kőbányai János

Egy MTK-drukker feljegyzései Jeruzsálemből a második millenniumon

A beatkorszak mozgó ünnepi, marihuánafüstös, nomád életmódja, a sivatag (felszínesen elsjátított) misztériuma, az egzotikusnak és ősinek tűnő kultúrába révedés egy egész nemzedéket vonzott Észak-Afrika arab országaiba. 1981–82-ben, amikor – ha jelentős késéssel is – hasonló hívásokat és mintákat követve eljutottam e tájakra, már nem sokat találtam ebből az életérzésből. Annál inkább és gyakrabban botlottam a nagyon is e világi gyűlölet hamu alatt izzó paraszába.

A gyűlölet a valószínűtlenül távoli Izrael ellen irányult, ahonnan csak a televíziós adások és újságcikkek hoztak híreket. Láthatatlan zsidók ellen, akiknek csak halványodó emléke élt az arabokban, s akikkel több évszázada éltek együtt, európai mércével mérve: konfliktusmentesen. Az alkalmi idegenvezetők meg-megmutatták az izraeliek által csupán néhány évtizede üresen hagyott városrészeket a *medínák*ban, azaz a királyi paloták védelmében húzódó óvárosokban. Ugyanaz a nyüzsgő arab élet lepte be őket, mint a szomszédos negyedeket – a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudtam valami zsidóságot, valami elütőt felfedezni rajtuk. (Nem úgy, mint Kelet-Európában, például Budapesten vagy Krakkóban, ahol a holokauszt után fél évszázaddal is ott kísért szellemük a falakban, a szűk égbolt alatt, ahol egykor éltek.)

A kávéházakban, teázókban, hotelok halljában Izraeletről, a zsidókról folyt a szó: a bitorolt arab földről, az ott folyó szörnyűségekről és az arab nép megaláztatásairól. Bár szívesen álmodtam volna be magam a kergetett misztériumokba, a varázslatos, ott is Bibliát idéző táj igézetébe, s ültem volna fel a folklór és az évezredes változatlanságot sugalló

életmód időgépére – az európaiak iránt érzett le-
rázhatatlan vonzódás majdhogynem vesszőfutássá
váltotta ezt a (magam elől) menekülő vándor-
lást. S így hippinosztalgiák kergetése helyett kény-
telen-kelletlen nekem-nekem szegeződött a kérdés,
hogy hová is tartozom, ki is vagyok én? Ez az „ér-
deklődés” egyszerre vegyítette magába a természe-
tes barátság, a kisebbség, a kíváncsiság, a
szorongás és a gyűlölet elemeit: s állandóan számon
kérte, hogy én (mint Európa képviselője) tartozom
valamivel, amitől őket bűnös módon megfosztották.
Felismertem, hogy a reflex, a szinte érzéki vágy,
hogy állandóan megrövidítsenek, hogy valamely
visszautasíthatatlan baráti szolgáltatásért utólag
benyújtsák a számlát, nem gazdasági szükségletből
eredt, hanem a kiéltlen hatalomgyakorlást kom-
penzálta – s betöltötte ama körvonalazatlan, de na-
gyon is érzéki tartozás behajtásának „mágikus-
szimbolikus” vágyát. Az arabokéhoz hasonlóan sze-
gény és antidemokratikus szocialista országokból
nemigen vándoroltak még ezeken az ifjúsági (beat-
hippi) zarándokutakon. Ezért – itt is – marginális
helyzetem megengedte, hogy tapasztalataimból le-
szűrjem a turizmus igazi természetét. Meglássam
a rejtett terepet, ahol „békésen” zajlik-folytatódik
egy régi keletű küzdelem modern formákkal álcáz-
va magát. A kolonializmus és a feudalizmus keve-
rékéből eredő szegénységet s az ebből konzervált
eredetiség báját, az európaihoz képest oly alacsony
(mesterségesen is leszorított, s megannyi vasfüg-
gönnyel „konzervált”) árak oly egyenlőtlen cseré-
jét az egyik oldalon, és érte emiatt „cserébe” mind-
azt, amit el lehet ragadni mindenféle furfangos esz-
közökkel a szeretve gyűlölt, tisztelt és megvetett *ide-*

gentől – aki még hátizsákosan is hódítóként jelenik meg a szemükben, mert szabad: például akkor jön közéjük, amikor akar. Ugyanis a küzdelem szereplői csak az arab tájakon találkozhatnak „egyenlő” feltételek között, mert az olyannyira áhított, frusztrálva tisztelt és kirabolni vágyott Európából a bennszülöttek gazdasági és közrendészeti törvényekkel ki vannak zárva. Miközben sűrű cikcakkokban bebarangoltam a Földközi-tenger hosszú észak-afrikai, majd az ázsiai partszakaszát, sok helyütt kukkantottam be ablakokon, ahol az oka nélküli készülődés jeleit tapasztaltam. Iskolák, középületek, párt-helyiségek termeiben lázas hanglejtéssel szónokok tartották lázban hallgatóságukat, s igen sok helyütt láttam valamely harcművészet tömeges gyakorlását, miközben vad kurjantások ijesztgették a láthatatlan ellenséget, s bátorították a gyakorlókat. A politikai rendszerek – lett légyen szó köztársaságról vagy királyságról – a leghalványabb ellenkezést sem tűrték, így ez a készülődés azoknak a virtuális energiáknak a levezetésére irányult, amelyek nem tudtak megfogalmazódni, artikulálódni, maguknak tárgyat találni, de mégis érezhetően egy hatalom, egy kultúra, egy emlék *ressentiment*-jaként buzogtak föl és lázadtak – minden ellen, ami oly igazóan idegen és közeli és *más*: azaz európai.

A homályos fenyegetettségnek és a célja nélküli készülődésnek néven nevezhető, sőt legális kifejeződése is akadt: Izrael. Legyen bármilyen messze is, s legyen bármennyire reális kapcsolódási felület nélkül is mindazzal, ami oly megfoghatatlanul bántó, nyomasztó és elviselhetetlen a múltjukban vagy a mindennapi életükben. Számukra az Európából kilökött sémista testvéreik állama és társadalma jelenti mindazt, ami európai: a legyőzöttség és az abból fakadó elmaradottság érzetének forrását, a gyarmati sors fájó emlékét.

Ez az öngerjedő gyűlölet kirajzolta a „csöpp” vagy „sziget” az „arab tengerben” elcsepelt metaforájának valódi dimenzióit. S mint örök MTK-drukker – *valahová önként tartozni, amit a többség gyűlöl* – megértettem, hogy ez az irracionalitásában nagyon is racionális gyűlölet engem is kiválaszt. Tehát vándorlásom végén náluk, a zsidóknál s országukban: Izraelben kell kilyukadnom – noha *származásom* „véletlennek” tudott körülményei minden zsidó tartalmat nélkülöztek. Ha a kiválasztódás mechanizmusának nem járok a végére, ha nem tudatosul bennem, akkor nem érkezem meg sehozá. Pedig ezért kerekedtem útra.

Egy évvel később egy Jordán-völgyi *mosáv*-ban kellett megkeresnem a jegy árát a hazafelé tartó hajóra. A szomszédos palesztin falu ugyanazt termelte, amit mi: szőlőt, zöldséget, dinnyét – mi még virágot is, melyet a hűtőkből repülőgép szállított a másnapi londoni piacra – február volt –, ahol négy dollárért árusították darabját.

Micsoda különbséget mutatott a két termelés(i mód). Bennünket napi tíz-tizenkét órán keresztül hajszolt a gazda, magát persze még ennél is jobban. A sziklamorzsalékokba ültetett virágoknak komputer szállította a vizet és a vegyszert, roppant műanyag fóliák alatt nőtt, dunsztolódott óriásira a görögdinnye, a paradicsomot modern, traktor vontatta herkentyűk szedték le, s nekünk csak a ládába kellett kapkodni utánuk. Nem messze tőlünk az arab fellahok nyugodtan, lassú tempóban kápirgálták a földescekéiket. Óránként megálltak, hogy az elszáradt gyökerekből tábor tüzet rakjanak, és kávé főzzenek a lángok felett. Ha a *baál ha-bájit* (a gazda) távol járt, meghívtak maguk közé, s megosztották velünk egyszerű ételüket. Nem volt nehéz felfogni, hogy a mezőgazdasági termékek árát kik határozzák meg, s vele az egész élet minőségét és lehetőségeit. Persze – a beat-hippi számára – sokkal szimpatikusabb a ráérős, tűnődő munka és mindaz a szemlélet, kultúra, amely mögötte állt; az iránta érzett nosztalgia indított engem is zárandoklatra. Ha emberi szóra vágytam, sabbatkor átmentem hozzájuk teázni apró, komfort nélküli házacskákba. De ezt az életmódot, ezt a tempót letarolta – közvetlen vagy közvetett eszközökkel – az Európából és Észak-Amerikából származó, de könnyörtelenül terjeszkedő *modernitás*, amely hozzájuk a zsidó állam létezése miatt jutott el. Ezt az ellenszenves, azóta még inkább globalizálódott európai trendet az egész arab világban – akárcsak egykor a több száz évig fennállt kereszties királyságok – most az izraeli társadalom képviseli. A világnak az Izrael által gyakorolt vagy diktált elsajátítása megakadályozza, hogy ebben az emberi léptékű, lelkükhöz, sőt: a táj lelkéhez idomult ritmusban lehessen paradicsomot termelni: a kurta életcskét leélni. Tehát olyasvalamibe szólt bele ez a változ(tat)ás, ami egy ember, egy nép, egy azonosság legbensőbb sajátja. Nem területekről, vallásról, de az e földön való tartózkodás mikéntjéről van szó. Kinek is lenne joga elvitatni a másikat? A sajátját a másik

földre helyezni? Ha a paradicsom s minden más termék árát egy alapjaiban más életfelfogás s vele járó életmód határozza meg (ennek csak egy ideológiai-kulturális kifejeződése a más vallás, nyelv, szociokulturális másság), akkor csak két út nyílik az erre reagáló kihívásra: *vagy asszimilálódni hozzá, vagy elpuasztítani azt*. A zsidó–arab konfliktus narratívája erre a sajnos a médiumok által inkább elfedett, mint bemutatott motívumrendszerre és drámai konfliktushelyzetre rakódik.

Éppen egy Jeruzsálemben történt merénylet esetét tárgyaltuk a fortyogó kávé mellett. (Egy ruhaboltba bement két terrorista, az öltözőfülkében kicsomagolták a géppisztolyaikat, kiléptek a forgalmas utcára, s addig lövöldöztek a sűrű tömegbe, míg egy arra járó katona harcképtelenné nem tette őket.) Az arab fiú kettőtört egy *pitát*, s felém nyújtotta. Tudta, hogy *jehudi*, azaz zsidó vagyok, mert már neofita módon kérkedtem is vele – noha ez a gazdám cseppet sem hatotta meg: jobban kedvelte nálam a folytonosan részeg, a munkanélküliség elől e meleg tájakra húzó angolokat, akik annyit ittak esténként, hogy több hónapnyi munkával adósodtak el a *mosáv* üzletében, ahol a bérünk terhére hitelben lehetett fogyasztani. „Újságírói” kérdésemre, hogy elítéli-e a merényletet, és hogy mit szól hozzá? – miközben az olívaolajos edényt mártogatásra felém nyújtotta – a legtermészetesebb hangon közölte, hogy bármikor maga is vállalkozna hasonló feladatra.

A zsidókat az európaiak, leginkább az angolok hozták a Szentföldre élő arabok nyakára. Előbb még a törökök is. Azaz mindazok, akik leigázták őket: arabokat. Ők nyújtottak menedéket s különböző koncessziókat a zsidóknak a földön, mely nem volt az övék. Amikor a harmincas években lázadni próbáltak ellene – mivel mással is, mint késsel, puskával –, már késő volt. A zsidók itt voltak. A holokausztot is Európában bonyolították le, tősgyökeres európaiak folytatták háborújuk egyik frontját a zsidók ellen. Emiatt özönlöttek ide a zsidók tömegesen. Mindezek nélkül nem lenne ma Izrael. Az ENSZ-ben is európai hatalmak szavazták meg a zsidóknak az államot. Ők szállították nekik a fegyvert, ők támogatták pénzzel, mindenféle más eszközökkel az állam megalapítását – meglehet, a lelkiismeretükön könnyítendő. Magya-

rán: ők szabadultak meg a zsidóktól – a más kontójára. S az ő nagyhatalmi játszmájuk miatt lettek stratégiai okokból fontosak a zsidók, és a nagyhatalmi érdekszférák ütközőpontjára került Ázsiát Afrikától elválasztó keskeny földszalag, amelyet eszelős sietséggel – ötven év alatt legalább ezer év munkáját, funkcióit bepótolva – beépítettek. Mint ha emberi építkezés vagy azzal párhuzamosan araszoló idő bármit is visszavonhatatlanná tehetne. A háborúkat is az ő segítségükkel, az ő szimpátiájukkal nyerhették meg a zsidók. S nemrégiben a szovjet birodalom összeomlása is az ő számlájukra történt, megint csak a zsidókat erősítette meg a népesedési küzdelemben, amelyben – éppen a hagyományos, az európaival szemben álló életmódjuk, ha tesszik: hagyományos vagy organikus világnézetük miatt – nyeresre álltak. Sőt: az úgynevezett „békefolyamatot” is ők találták ki, erőltették, egyengették, amelyet ők, arabok – ím itt a bizonyíték – nem tudnak elfogadni. Ha egy vékony arab értelmiségi réteg ideig-óráig partner is hozzá: ezek már önfeladók vagy áruló módon az európai modellekhez, életmódhoz, értékekhez asszimilálódtak.

Nem. Ők ezt nem akarják. Az arab föld, az arab világ szemlélete, az arab élettér az araboké. Ezt kellene megérteni.

Ha nincs mód nyíltan elmondani, bevallani, akkor szimbólumok révén tör fel az, ami épp a tudomány révén is bizonyítottan (freudizmus) elnyomható. Minél jobban elfojtják, annál elemibb erővel tör fel. Annál mélyebbről. A szimbólumok visszamennek az időben. Az ember eredetéhez. Nem semmisítette meg őket a kultúra, a civilizáció felettes énje. Ez a felettes én a zsidók istenétől eredeztetett *Tízparancsolat*ban öltött leginkább testet, amely a zsidókat a legjobban meghatározta. (Vagy: elnyomta, védtelenné s így földönfutókká tette egészen az 1948-cal kezdődő fordulatig.)

A szimbólumok megmutatják ezt az erőt, ezt az akaratot, amelyet nem fékezhetnek meg elegáns hotelokban, tárgyalóhelyiségekben, médiatűzben megfogalmazott nyilatkozatok, tehetetlen s e tehetlenségükben álszent, hazug és mások érdekeit szolgáló „jókívánások”, de a liberális vagy globális kulturális behatások sem – ami egyébként szintén európai termék. Szelíd agresszivitással (politikailag oly „korrekten”) azonosnak vélnék, s mi

több: diktálnak valamit, ami nyilvánvalóan nem az. A patakokban folyó vér, a gyilkosságsorozat nem barbarizmusból származik. S nem azt akarja bántani, aki véletlenül az áldozatául esik. Ez az egyetlen érv, figyelmező eszköz ugyanis – a már jócskán kitágult, sőt: szintén globalizálódott médium-tér segítségével –, amelyre talán odafigyelnek. Nem a zsidók – hiszen ők nem teljesen önszántukból jöttek ide, nem a maguk urai, a világ egy jó részének oltalma, támogatása nélkül egy percig sem tudnának megmaradni itt. Ha azonban megölnék egy zsidót, felrobbantanak egy zsidókat szállító buszt: az üzenetet nem vagy nemcsak a zsidóknak címezik. Mert hát mire mennek azzal, ha egy család visszaköltözik az USA-ba vagy Európába, ahonnan jött? A világnak, a világban azoknak, akik ide vették a zsidókat: az ő figyelmüket kellene a tények tisztelétére felhívni! A világ figyelmét, amely 53 éve ezen az áron akar szabadulni tőlük ahelyett, hogy visszavenné a zsidóit. Nem és nem akarják elfogadni ezt az eleven húsukban folyamatosan az idegenség fájdalmát okozó testecskét, még ha gyöngyöt kínálódik is maga köré, mint a kagyló. Ha a keresztény és európai eredetű világ nem akarta, s ma sem akarja befogadni a kétezer éve hazátlanná lett zsidókat, akkor miért ők?

A tény, hogy a zsidóknak dolgoznak, megtanulják a nyelvüket, beülnek a parlamentjükbe – vajon mit jelent? Hogy visszavonhatatlanul beletörődtek a vereségükbe, a megaláztatásukba, és hozzájuk asszimilálódnak? Arabok zsidókhöz? Ha ez realitás, akkor még veszélyesebb, elfogadhatatlanabb modell az egész arab világ azonosságára nézve. A kényszer egy finomabb, de elevenbe vágó kínja csak fokozza a feszültséget, izzítja a gyűlöletet. (A merényletek tetemes részét Izraelben dolgozó palesztin „bandusztán”-ingázó munkások hajtották végre, akikről az ostoba, jótékonykodásukkal kérkedő zsidók azt hiszik, hogy jó Tamás bátyát faragtak belőlük.) Az erőszak iránya is megmutatja a problémák igazi forrását. Nem a hadsereg ellen irányulnak, hanem a polgári lakóhelyek, bevásárlóközpontok, jesivák, óvodák, iskolabuszok, ifjúsági klubok, buszmegállók ellen. Az arabok a zsidók ittlétét nem akarják – nem a katonákét. Az izraeli hadsereg csak következmény. Azt védik, aminek a forrását nem akarják. Nincs különbség katona és „ügynevezett civil” célpont között. Ez a narratíva nem a háború klasszikus sémájáról szól, amelyben az egyik hadsereg legyőzi a másikat, s utána min-

denki marad a helyén egy másik uralom alatt. A különböző földdarabokról, tárgyalóasztalhoz kényszerítő kondíciókról szóló üres papolás csak eltolja, elfedi aényt, ami az ő lázadásuk, háborújuk célja. A gyáva mellébeszélés nyelvét az ő vezetőik is kénytelenek beszélni – az európaiaktól nem lehet teljesen függetlenedni. De arra már lusták vagy inkább gyávák, hogy a beszéd és a tett közötti distanciát s e distancia üzenetét észrevegyék, s ennek a valóságából induljanak ki. A vér, az erőszak, a halál nyelvén szólnak – ennél világosabban pedig nem lehet a mondanivalójukat kifejezni.

Nincsenek helikopterek, lézerkütyük, amelyek mindent meg- és eltalálnak: nem is kell. Van kő. Ez a metaforák költészetében jobban artikulálja az üzenetet. Kövel, ennek a földnek a legpregnansabb jelképével verik agyon a falu szélén játszó zsidó gyerekeket – hogy elrettentő példát statuáljanak, mert nem akarják, hogy itt zsidó élet viragozzék, zsidó gyerekek újabb nemzedékei nőjenek fel. S az ő gyermekeik se játsszanak addig, amíg nem szabadult fel az ország a zsidók jelenlététől. A palesztin tévéálmóson egy új „commercial”, azaz videóklip hívja fel a palesztin gyerekeket, hogy ejtsék ki a kezükből a játékot, s ragadjanak helyette követet. A klip eleje felidézi az *al-Aksza intifáda* legelevenebb képsorait, ezeken tizenéves gyerekek áldozták fel életüket a mártíromságért. És a klip meséje elvezeti nézőit oda, ahová a kis hősök kerültek – megmutatja az eget, a paradicsomot, azt a puha kék bársonnyal hivatogató, gyönyörű zene csobbanásaitól kellemes helyet, ahol ha akarnak – ha a babát kőre cserélik –, hamarosan találkozhatnak velük...

Az ünnepek mondják el a legtöbbet egy-egy nép lelkéről, közös emlékeiről, tapasztalatáról. Az ember az ünnepeiben a leginkább önmaga, felszabadul a rárakódott kényszer elemeitől. Az új palesztin hagyomány egyszerre ad képet ennek az új, harcban és elutasításban fogant és homogenizálódott népnek az érzésvilágáról, s az izraeli szomszédságról mint asszimilációs modelltől – és annak politikai és lelki perspektívájáról. Eredetileg az izraeli (zsidó, mert a diaszpórában is megemlékeznek róla) nép ünnepe, kollektív emlékezetének hagyománya a *jóm hasoá* és a függetlenségi napot megelőző *jóm hazikaron*. Azaz a holokauszt-emléknap, amelyen az elpusztított 6 millió áldozatra, valamint az Izrael háborúiban elesett katonákra emlékeznek. Ilyenkor megszólalnak a szirénák, s egy percre mindenki néma vgyázzban áll az egész or-

szágban. Ezt a hagyományt – mint formát – adaptálta a palesztin nép a maga *Al Naqba* (katasztrófa) ünnepével. A katasztrófa emlékezetét május 15-én tartják – másnapján annak, amikor a Gergely-naptár szerint Izrael államot kikiáltották. Ezt az ünnepet az izraeli arabok is egyre nagyobb arányban megtartják, sőt a knesszet képviselői is.

S nap mint nap ég a Dávid-csillagos zászló a palesztin hatóság területén, az egész arab világban és az arab diaszpórában. Ez a Dávid pajzsából és az imakendő színeiből álló zászló az izraeli állam szimbóluma – először a varsói gettó romjain, az új Maszada harcosai tüzték ki az SS-csapatokkal vívott egyenlőtlen küzdelmük során. Új és megvilágító elem azonban a kartonpapírból megformált Eged autóbusz (olyan tömegközlekedési cég, mint a Volán) vagy a szép és gondos munkával összerakott tipikus *mosáv* épület – amelyeket a nap mint nap megismételt permanens felvonulásokon elégetnek. A szépen kivagdosott, befestett papírmasé modell – mennyi munka, türelem fekszik ezekben is – egy pillanat alatt válik a lángok martalékává, s ez felszabadítja, megerősíti az érzelmeket. Íme az ember mélye. Kezdeté. A nagy visszatérés a barlangrajzokat festő vadászhoz, akivel a művészet vagy az emberré válás nagy útja egy bizonyos (lehet, tév-) irányban elkezdődött. A művészet igazi, eredeti indítékaira mutatnak rá a rajzokon található szúrásnyomok. Először itt, a rajzokon ölik meg az elejteni kívánt vadat, előbb ebben a virtuális formában csitítják el a vaddal szembeni szorongó félelmüket.

Hasonló szimbólumerővel bírtak az igazán távoli, majdnem kontinensnyivel arrébb regnáló arab ország Scud rakétái, amelyek a valóságban is megérkeztek Izrael földjére. Nem sok kárt, traumát okoztak? Kár korán örülni. Megmutatták, hogy előbbutóbb képesek ideérni. Van idő. Az arab lélek számára az idő lassabban, tempósabban jár, mint az izgága zsidónál. 1,2 milliárdnyi moszlim világával 14 millió zsidó áll szemben. (Ehud Barak elszánt, szinte mindent feladó béketörekvéseinek ez a felismerés adta a rugóját. Addig megegyezni, az ittlétet legitimálni – vajon lehet egy szerződés erre biztosíték? –, amíg ezt konvencionális fegyverek erőterében lehetséges elérni.) A lassan feledésbe merülő Öböl-háború arab országok között robbant ki, mégis Izrael irányába repültek országokon keresztül a gyilkos rakéták. Ez az irányzék volt az igazi, ma egyre aktualizálódó üzenet.

A náciizmus, a fogalom, s mindaz, ami vele jár, szintén európai. Ma: a zsidók a náci. „A zsidók fajgyűlölőbbek, mint a náci” – jelentette ki európai körútján az ifjabbik Assad, és senki nem ütött a szájára. Egy hónap múlva emelhetette a tétet. Magának a pápának a jelenlétében szórta szét a régi-új ígét – a pápa karizmáját az üzenet legitimációjára használva a keresztény nézők milliárdjai előtt: „A zsidók el akarják pusztítani a vallás eszméjét, hasonló mentalitással, mint ahogy elárulták és megölték Jézus Krisztust, s ahogy megpróbálták megölni Mohamedet.” (S a pápa és a Szentszék a zarándoklat alatt s utána is – *ismét* – hallgatott.) Hogy félreértés ne essék az értelmezhetőségben, Assad vallásügyi minisztere pontosította a kijelentést még a Szent Péter lába nyomát követő zarándokút alatt: „Teljesen meggyőződünk afelől, hogy az elvetemült cionisták Isten ellenségei, s minden konspirációt elkövetnek a kereszténység és az izlám ellen.”

A mítosz tárgya, azaz a mítosz által kiválasztott személy történelmi szerepe, valamint a mítoszképzés módja és folyamatának kísérőjelenségei is a nemzeti azonosságok részei. Ami ma történik és kiválasztódik a mítosz anyagául, az a holnap kollektív emlékezet részévé sűrűsödik – azzá a szellemi örökséggé, amelyhez az emlékezőket ettől kezdve minden nemzedéken keresztül majd egy alapvető viszony fűzi. Maga a Biblia a leginkább bizonyító példa e jelenségre, több ezer éven keresztül életben tartott személyiségeivel és történeteivel. Hiszen – időtől és tértől oly függetlenül – akik életüket a hozzájuk való viszony keretei között határozzák meg, azok számára ez az emlékezet a „mindennapi élet” részévé válik. Minden nép kezdetének s majd meghatározó korszakainak megvannak a hasonló narratívái: utólag sorsfordulóvá, iskolai ünnepé avanszáló eseményei, szoborrá, díj- vagy utcanévvé desztillálódó szereplői.

Ezért igen fontos, hogy milyen személyiség és milyen történet választódik ki az elbeszélés kiindulópontjául, s milyen jellemek, milyen emberi indulatok, vágyak sűrűsödnek majd a mintát nyújtó szereplőkben. Erre – a maga tragikus aktualitásán túl is – igen érdekes terep a mai Izrael és a palesztin hatóság jelenlegi eseménytörténete, hiszen két nép olyan frissen nemzetté rendező folyamatát figyel-

hetjük meg, amelyek háttérében világkultúrák állnak, s közös bölcsőjük fölött – a globalizációnak köszönhetően – a föld valamennyi meghatározó politikai hatalma és érdeke hajol össze. Az ugyanis aligha kétséges, hogyha a történet még folytatódik, akkor száz, kétszáz év múlva, az 1948-as év mellett a mostani, 2000–2001-es év eseményei határozzák majd meg azt az anyagot, mely akkorra a nemzeti múlt, a nemzeti történelem emlékévé hűl ki.

A szemben álló felek tudatos vagy spontán módon, a fegyveres konfrontáció mellett, a halottakat és történeteiket is csatasorba szervezik. Mert itt nemcsak térért, szülőföldért folytatódik a küzdelem, hanem a nemzetet megalapozó, azonosságot teremtő mítoszokért is. Ez az igazi oka, hogy a palesztinok nem fogadtak, s talán nem fogadhattak el egy olyan ajánlatot, amelyet a legszerencsésebb csillagzat alatt bonyolódó fegyveres vállalkozással sem vívhattak volna ki – mert milyen meghatározó ereje s majd kimeríthetetlen forrása lehet egy nemzeti mítosznak egy olyan állam születése (mert ilyen csak egy adatik), amely a gyűlölt és megvetett ellenség kegyelmének vagy jobb belátásának köszönhető, s nem véráldozattal váltották meg. (A mi kiegyezésünk ugyan – amely a mai napig megosztja a kedélyeket – a Habsburg Monarchia erejének nemzetközi megrendülése következtében jöhetett létre, de mit érne, ha nem előzte volna meg a 48-as szabadságharc, amelynek politikai jelentőségénél sokkal fontosabb, hogy kialakította a modern magyar nemzeti tudatot.)

Friss nemzetek születnek – „*Gyors nemzetek öldözik egymást, s mint Ninivé, úgy meztelenül le az emberi lélek...*” –, de ősi kultúrák öleléséből. S mindkettőnek itt, ebben a térségében s meghatározó táján, a sivatagban volt a szülőhelye. A mítosz nyelvén Jákob és Ézsau elválása példázza ezt leginkább – és eltérő sorsuk, felfogásuk, amelyet a bibliai történet zsenialitása nem fekete-fehér jellemű hősökön keresztül írt le, hiszen Ézsauinak is megvan a maga igaza, tragédiája. A világ kétfajta szemlélete bomlik ki az elválásukban, amelyet az erre kóborló beduinforma ősök vontak le maguknak ebből a kietlenül fenséges Isten közeli tájból, ahol a nagy mozgatórugókat keresték. Nem kell az *Őszövséget* összehasonlítani a *Koránnal* – noha nem ártana –, hogy megvilágosodjanak a ma is összeegyeztethetetlen szemléletmódok forrásai. Sokkal érdekesebb azt megfigyelni, hogy a jelen történetét hogyan be-

folyásolják, hogyan döntötték el eleve a múlt meghatározottságai?

Miközben az *intifáda* legvéresebb eseményei zajlottak (azóta ugyan volt véresebb is, de a kezdet mindig sokkalóbb, aztán minden borzalomhoz hozzá lehet szokni), az izraeli társadalom vele párhuzamban megkezdte – egy Freud elemzésére számot tartó – mítosz munkáját. Jichák Rabin személyiségének a nemzeti tudatba való beépítését. Erre halálának ötödik évfordulója adott alkalmat, s az izraeli társadalmat ettől a programtól nem tudták eltéríteni a mítoszteremtést kísérő merényletek sem. Sőt ez az ellentmondás hozta felszínre azt az erőt, amely a zsigerekbe van kódolva. A Rabin sírjánál tartott ünnepi megemlékezés, a róla elnevezett téren tartott százezres nagyságú tömeggyűlés és koncert, számtalan televízió- és rádióadás, az újságok többkolumnás cikksorozatai, az emlékére írott dalok bemutatása s az életéről szóló könyvecske és beszédeinek gyűjteménye (amely a pályájából csak a békére törekvést emelte ki) bekerülése az iskolai tantervbe – mind ezt a célt szolgálta. (Akkor is, ha – egyre gyengülő erővel – mind jobbról, mind balról hallatszottak kritikai hangok, amelyek a történelmi valóság és a mítosz valóságának a diszkrepanciáját próbálták feszegetni – de ezekre ki figyel már oda?) S mintegy duplázásul, az még egyszer megismétlődött. Mintha csak ezért történt volna ebben a pillanatban, hogy ez az emlék még kiirthatatlanabbá szervüljön. A csapból is folyó emlékezősorozat végén minden előről kezdődött a nagy özvegy, Lea Rabin halálával, s az azt követő emlékmunka-repetával.

Jichák Rabin, a saját személyiségétől szinte teljesen függetlenül beteljesíti a narratívát, amelynek vázára az izraeli azonosság megpróbál fölépülni, a képét saját magáról a világ és saját maga felé közvetíteni. Rabin itt született Erec Jiszráélben, azaz az állam előtti Palesztinában, részt vett Izrael minden háborújában, a legjelentősebbet, az 1967-es hatnapos háborút ő nyerte meg, ő szabadította fel Jeruzsálemet, s adta vissza a zsidó népnek az ókori zsidó állammal való folyamatosságot megtestesítő Kotel Hamaaravit, az egykori Szentély nyugati falát, a Siratófalat. S a pályáját – az országszervezőalapító nemzedékéét – egy nagy történelmi kiegyezéssel óhajtotta megkoronázni. Az igazi honfoglalással, amely a békével, a szomszédokkal való rendezett viszonytal illesztette volna vissza, helyezte, gyökeresítette volna be Izraelt az „új Közép-Kelet-

re”. Mindez azonban nem lett volna elég a mítosszá váláshoz. Nincs mítosz véráldozat nélkül. Rabin halála a monstre béketüntetésen – ő az egyetlen zsidó vezető katoná vagy politikus, aki nem természetes halállal halt meg – olyan karizmatikus erővel ruházta fel, nem a történelmi személyiség emlékéért, hanem a béke mindenkor aktuális ügyéért, amely ezt az irányultságot mint trendet kitörőhettehettlenül bekódolta az izraeliek azonosságátudatába. S ezt az emléket, ezt az álmod és áldozatot tudatosan építik, szervítik be az alakuló-forrongó izraeli (vagy zsidó, hiszen Rabin alakja, Izrael sorsa a diaszpórának is létfontosságú ügye) identitásba. Értelmiségiék, írástudók, sőt: kormányok. A kollektív emlékezet kollektív tevékenységen alapul.

Igen jellemző, hogy erről a mítoszépítő munkáról a világ – a médiumok „szerkesztésében” – szinte alig vett tudomást, s inkább a halálmítosz propagálásában volt érdekelt. S ezzel az állásfoglaló érdeklődéssel saját magáról alkotott képet.

Mert milyen történet, milyen szereplők alakítják a palesztin arabok régi-új mítoszait? Éppen nem furcsa, de sajnos nagyon is logikus paradoxonként, minél inkább nem mondhatnak magukénak harctéri sikereket, annál inkább a harciasság vagy az életet feláldozó mártíromság a fő mítoszképző erő, amelyre később a nemzeti identitásukat szeretnék fölépíteni. Mindennél jobban jellemzi ezt az ikonposzter imázs, amellyel a palesztin vezér meghatározza – választja – önmagát. Egyszer sem láttuk katonai egyenruha nélkül, noha életére jellemző adat, hogy soha nem vezényelt hadsereget, a palesztinok soha nem ütköztek meg ellenfelükkel harctéren. (Kevés izraeli vezető, miniszter vagy államfő nem volt korábban gazdagon dekorált tábornok, ennek ellenére egyet sem láttunk katonai egyenruhában.) S a kiéletlen háborús diadalmaskodás és állandó kompenzálása: a leitmotívként égbe ugató géppisztolyropogás s a végeláthatatlan mímjátéktemetési szertartások mozzanatai mellett a mítoszmunka a gyerekekre hárul. A palesztin gyerekekre, aki parittyával száll szembe a tankkal, aki meglógva az iskolából a tüntetésekhez csatlakozik, s a gyilkos katonák áldozatává válik. Gyerekekre, akik szeretnek meghalni, s akik készülnek is rá. (Nem kevés izraeli gyerek is a bombák áldozata lett, csecsemő is – emlékül megmarad a család fájdalmának.) A Mohamed Jamal Duri nevű kislány – hiába bizonyította be többoldalú tudományos vizsgálat is, hogy palesztinok golyóitól halt meg – ennek

a mítosznak a fő hőse. (Arafat ugyanis még a saját közönségének is túlságosan ellentmondásos, hogy mítosz lehessen.) Ehhez a gyerekekhez szólnak a versek szerte az arab világban, teret neveztek el róla, s ő és még számtalan kis társa szerepel a posztereken, a boltokban és az autók szélvédőjén. A ma még élő gyerekek, akiket most a palesztin televízió videóklipje arra biztat, hogy önkéntes halállal látogassák meg a kis Mohamedet s megannyi elvtársát a paradicsomban.

Nem érdemes ezen szörnyülködni. Maga a szörnyülködés is előítéletes, mert egy saját értékítélet szempontjából néz és ítélkezik egy másik fölött. Inkább a világ két felfogását érdemes regisztrálni. Ezen úgysem lehet ugyan változtatni, de a megértés legalább segít elviselni azt, amivel nap mint nap szembesülünk. Rabin halálának az az értelme, hogy ne legyen több halál, hogy ez olyan „felettes énné” váljék, amely elrettent a konfliktusok vérontással való „rendezésétől”. (Ezért is olyan drámaian „szerencsés”, hogy izraeli oltotta ki az életét – így a bosszú gondolata, az ellenfél felelőssége fel sem merülhet.) A palesztin gyermek mítosza s a mítosz képzésének folyamata az áldozatok mártíriumának eszkáldódásához vezet. VÉR, bűn és büntudat eszkáldódásához. Mindkét mítosz a halálhoz kapcsolódik, a halál képével, fogalmával dolgozik – a legalapvetőbb szorongással, ami az embert meghatározza. S ennek fényében megvilágosodik a legalapvetőbb ellentét, mely megkülönbözteti a két eltérő, s minden igyekezet ellenére kibékíthetetlen civilizációt. Vagy inkább azt, ami a zsidókét minden más civilizációtól megkülönbözteti.

A zsidó vallásban – s így a tudatban, az azonoságban, az életcélban – nincs másvilág, nincs folytatás. (A feltámadás gondolata is az egész világ megváltásához, a messiás eljövételéhez van kötve.) Ez a világ nem siralomvölgy, nem előszoba az igazi élet kapuja előtt. Itt kell – *kellene* – boldognak lenni, itt kell mindent elvégezni, megélni mindazt, ami ebből a felfoghatatlanból, amit emberi életnek nevezünk, adatott, s utána nincs tovább.

Máshol, másoknak, más nézetek szerint pedig van tovább – itt kell kiérdemelni, hogy majd amott jobb soruk legyen.

Ezt az ellentmondást, ellentétet ezen a földön, ebben a történelemben nem lehet fel- és megoldani. Itt a (történelem) kezdetének és végének konfliktusáról van szó, alfának és ómegának a konfliktusáról. „Bizony hamar eljövök...”, ígérte, aki ebben

a kérdésben igazságot tenni hivatott, s épp e vitatott városról szolt próféciája, a „mennyei Jeruzsálemről”.

Ugyan 2000 éve nem jön, de a vajúrást kísérő apokaliptikus látomásai szóról szóra beigazolódnak.

Ebből meríthető-e remény?

Az izraeliek (zsidók) nemcsak az arab világ előtt veszítették el ártatlan imázsukat, hanem mindazok előtt, akik segítettek felépíteni a zsidó államot, a régi-új otthont. (S persze legfájdalmasabban: a saját ártatlanságuk, a saját igazuk is megkérdőjeleződött, tragikusan megosztva az izraeli társadalmat, de magát a diaszpóra zsidóságát is.) Az üldözött léte, a Dávid-lét feledésbe merült, s felváltotta azt a buta Góliáté. Vagy az agresszív gyilkosé.

Mintha lehetne itt másként létezni, mással sátrat, gyökeret verni, mint erőszakkal: fegyverrel, 53 éve tartó stresszel, állandó feszült készenléttel, visszaütéssel vagy ütéssel. Ha egy percre nem az erőszak nyelvét beszélnék, akkor nem szorítanák őket a tengerbe? Mintha lenne más nyelv, mint az erőszaké? Nemcsak itt a Közel-Keleten, de magában az egész világban. Hogy ezt a nyelvet a zsidóknak is beszélniük kell ettől való kétezer éves tartózkodás után, ez az ő belső tragédiájuk. És a világnak, amely nemhogy a saját erőszaknyelvén szelídített volna, de a zsidókra is rákényszerítette ezt a nyelvet. A holokauszt megmutatta, hogy ha a zsidók nem asszimilálódnak az erőszak nyelvéhez: ír-magjuk sem marad. (S miért kell a zsidóknak megmaradni? Miért nem lehet felolvadni, eltűnni, mint megannyi velekorú, nála sokkal nagyobb hatalmú ókori népnek? Ez a kérdés megválaszolhatatlan, s az Örökkévaló tervei közé tartozik.)

A zsidó népet nemcsak a németek pusztították a második világháborúban, hanem néhány kis skandináv országot leszámítva – ahol jelenléte nem volt számottevő – egész Európa. Szövetséges, megszállt vagy kollaboráns ország egyaránt. Az USA partjairól németországi kikötőkbe s onnan a haláltáborokba utasították vissza a menekülteket. Anglia a halálgyárak füstjétől a szemét törölgetve sülyesztette el a Palesztina felé tartó, a náci karmából kicsusszant zsidókkal megrakott hajókat, s azután is kipányvázta és visszafordulásra készítette vagy továbbra is a tenger fenekére küldte őket, miután ki-

derült, hogy az európai zsidóság java része elpusztult. A bombázó rajok üzemanyagát, amelyet bőven investálnak az arab olajért, a koszovói stratégiai pontok biztosításáért, zsidó életéért nem kockáztatták: nem rombolták le Auschwitzot, az oda tartó vasúti sínpárokot sem. Csak most derül fény a „semleges” Svájc, Svédország, Portugália zsidó vértől ragacsos üzleteire, megannyi ma prosperáló gazdagság eredeti forrására. Az ENSZ szavazással papíron engedélyezett egy zsidó államot, ennek ellenére az akkori Palesztina zsidó lakossága közel egytizedének életét feláldozva vívták ki az első győzelmet az arabok elleni függetlenségi háborúban. (Az összes elesett katona száma a mai napig 19 312, de ez a szám mindennap növekszik.)

A „világtörténelem botrányának” sokkja után két emberöltővel – s ez visszaható erővel is leleplező – elpárologott a világ szolidaritása vagy inkább lelkiismeret-furdalása, ma más érdekek és értékek hajtják. Ezért fogalmazzák, szerkesztik át a megfordított előjelű narratívában a zsidókat Góliátnak, sőt: Káin kizárólagos utódainak – mintha nem mindannyian Káin leszármazottai volnánk. Kihátráltak a zsidó ügy, a zsidó elbeszélés mellől – pedig voltak pozitív jelei, hogy fölgöngyölik és az eredeti források alapján írják újra az elbeszélést. (Ennek egyik felemelő jele volt a XXII. János által 1965-ben elindított folyamat a katolikus egyházban II. János Pál szentföldi útjáig, vagy a tény, hogy a szellemi diskurzus felfedezte vagy inkább feltámasztotta a „zsidó Jézust”.) A visszahanyatlás leginkább láttató jele – ama sülyedő hajóról elsőnek menekülő állatkák hisztérikus riadalma és helyezkedése – az asszimiláns (liberális) zsidók (zsidó származásúak) reagálásai a millennium szentföldi fikciójára. Hisztérikus és neofita agresszivitással helyezik magukat távolságba a „lángoktól ölelt kis ország” és népe sorsától.

A zsidóképtől?

A világ állapotától. Amihez oly tragikusan és oly felemelően hozzá van kötve a zsidók léte vagy küldetése. Kiválasztottsága. Békéről, politikusok, emberek felelősségéről beszélni: gyáva félrenézés. Aki az elmúlt évben a palesztin autonóm területeken tévét nézett vagy utcai járőkelő volt – még ha ma vége szakadna is az erőszak folyamatának –, az az utódaival együtt még legalább három nemzedéken keresztül gyűlölni fogja a zsidókat, ha nem tovább. Annyi borzalom esett meg e legutóbbi év alatt. S aki az elmúlt évtized, évszázad, évezred fikcióját lát-

ta, hallgatta, olvasta? A világ mint nézőközönség, számára a konspiráló, gyilkos zsidók fikciójában beszélték el ezt a történetet – *kétezer éve*.

Nincs – emberi léptékkal, logikával, előrelátással – megoldás. (Meváltás.) Ezzel kell szembenézni, hogy nincs. Előbb a világnak magával illelne szembesülnie, hogy második millenniumán sem talál magában elég erőt, elszánást, hogy harmóniába, békébe kerüljön a zsidó néppel: civilizációja eredetével. Azaz: a saját azonosságával. Ez ennek a kétezer éves, Jeruzsálemben kezdődött s a mai napig ott vajúdó történetnek az igazi mérlege, természete. A megváltatlanság.

A zsidók számára Jeruzsálemből már nincs még egyszer visszaút. Csak odafele tartó. Mi lesz velü(n)k?

Jesája feltétele a mai napig is ugyanolyan érvényű, amikor erre a kérdésre több mint két évezrede feleletet adott, s a megváltást az ember természetének megváltozásában, a „szentté változásban” látta. De a világ egy jottányit sem változott azóta, ahogy a próféta megtapasztalta és leírta: „majd ha lakozik a farkas a báránnyal, és a párducz a kecskefűvel fekszik, a borjú és az oroslánkölyök... Nem ártnak és nem pusztítanak sehol szentségnek hegyén, mert teljes leszen a föld az Úr ismeretével, mint vizek a tengert beborítják...”

2001. május

ÁMOS JELENÉSEI

ÁMOS IMRE GRAFIKÁI

RÉVÉLATIONS D'ÁMOS

LES GRAPHIQUES D'IMRE ÁMOS

2001. szeptember 20. – október 31.
Budapesti Francia Intézet

Exposition du 20 septembre au 31 octobre 2001
à l'Institut Français de Budapest

RÉVÉLATIONS D'ÁMOS LES GRAPHIQUES D'IMRE ÁMOS

Exposition du 20 septembre au 31 octobre 2001
à l'Institut Français de Budapest

ÁMOS JELENÉSEI

ÁMOS IMRE GRAFIKÁI

2001. szeptember 20. – október 31.

Budapesti Francia Intézet

A katalógus 1000 Ft-os áron megrendelhető a szerkesztőség címén + postaköltég.